

8. Осадчий В. І. Зміст окремих позицій в проєкті Кримінального кодексу України. *Актуальні проблеми кримінального права: матеріали XII Всеукр. на-ук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка* (Київ, 30 листо-топ. 2022 р.) / редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін. / упоряд. А. А. Вознюк, О. М. Шармар, О. А. Федоренко. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 175–177.

9. Дудоров О. О., Житний О. О., Задоя К. П. та ін. Корупційні схеми: їх кри-мінально-правова кваліфікація і досудове розслідування / за ред. М. І. Хавроню-ка. Київ: Москаленко О. М., 2019. 464 с.

10. Висновок національних експертів на проєкт Кримінального кодексу України (контрольний текст станом на 30.01.2023 р.). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/03/16/vysnovok-natsionalnyh-ekspertiv.pdf> (дата звернення: 1.08.2023).

11. Директива (ЄС) 2015/849 Європейського Парламенту та Ради про запо-бігання використанню фінансової системи для відмивання доходів та фінансу-вання тероризму, що вносить зміни до Регламенту (ЄС) 648/2012 Європейсько-го Парламенту та Ради і припиняє дію Директиви 2005/60/ЄС Європейського Парламенту та Ради і Директиви Комісії 2006/70/ЄС, від 20 травня 2015 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/es-2015849.pdf> (дата звер-нення: 1.08.2023).

12. Дудоров О. О. Легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом. *Велика українська кримінологічна енциклопедія*. У 2 т. Т. 1: А-Л / ред-кол.: В. В. Сокурєнко (голова); О. М. Бандурка (співголова) та ін.; наук. ред. О. М. Литвинов. Харків: «Факт», 2021. С. 823–828.

Шульга А. М.

*Професор, доктор юридичних наук,
професор кафедри кримінального права
та кримінології,
Харківського національного університету
внутрішніх справ*

ЩОДО КРИТИЧНОГО СТАНУ ДОВКІЛЛЯ ТА СУЧАСНІ НАПРЯМИ ЙОГО ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ

Світові проблеми пов'язані із забрудненням, засміченням, псуванням, знищенням довкілля можна назвати критичними та навіть непоправними. Це, насамперед, пов'язано із ставленням людини до навколишнього при-родного середовища, як до чогось матеріального, неважливого, друго-

рядного, побутового, що не впливає на майбутнє існування людини на планеті Земля. У звіті спеціальний доповідач ООН Девід Бойд зазначив, що кількість смертей від хвороб, пов'язаних із забрудненням навколишнього середовища, становить кожну шосту, що в 15 разів перевищує кількість смертей від насильства [1]. Тобто, «кримінальні» втрати населення планети, так би мовити, суттєво відстають від втрат, що є результатом забруднення, засмічення, псування, знищення навколишнього природного середовища планети. Виникає питання, що ж потребує у першу чергу захисту: життя, здоров'я людини чи довкілля, як умова існування людини на Землі? Це та інші супутні питання маємо вирішувати негайно. Але вирішення окреслених питань неможливе лише шляхом застосування засобів кримінально-правового впливу на осіб, дії чи бездіяльність яких спричиняють непоправної шкоди навколишньому природному середовищу – довкіллю. Насамперед, потрібно змінювати ментальне ставлення кожної людини як до всього навколишнього природного середовища в якому вона існує так і до окремих його складових якими вона безпосередньо користується (атмосферного повітря, водних об'єктів, земельних ресурсів, надр, тваринного та рослинного світів тощо), а вже потім застосовувати юридично-попереджувальні та юридично-репресивні засоби впливу.

Треба зазначити, що на світовому рівні постійно звертається увага на проблеми забруднення, засмічення, псування, знищення навколишнього природного середовища. Але далі «стурбованості» щодо цих проблем справа не йде. Публікуються актуальні висновки відповідних експертів, розробляються відповідні програми, схвалюються відповідні рішення на рівні ООН та інших міжнародних інституцій, здійснюється донорське фінансування ухвалених програм тощо. Наприклад, Верховний комісар ООН з прав людини Мішель Бачелет назвала три загрози планетарного масштабу: зміна клімату, забруднення навколишнього середовища і руйнування природи. У зв'язку з цим Радою ООН було прийняте та схвалене на 48-й сесії в Женеві рішення про невід'ємне право людей на здорове, чисте та стійке навколишнє середовище [2].

Як зазначають науковці, забруднення навколишнього природного середовища, викликане тими самими моделями нестійкого споживання і виробництва, що й зміна клімату і є причиною приблизно кожного шостого випадку передчасної смерті на планеті. Наприклад, за даними Програми ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП), приблизно 92% населення планети проживає в місцях, де рівень забруднення повітря

перевищує норми, встановлені Всесвітньою організацією охорони здоров'я. Від наслідків цього виду забруднення щороку помирають 7 млн осіб [3]. При цьому третина країн світу не мають жодних нормативних актів, що визначають стандарти якості повітря, а також мають лише узагальнені норми щодо юридичної відповідальності за його забруднення. Фактично така ж ситуація стосується й інших елементів навколишнього природного середовища. У цьому контексті значно позитивно відрізняється ситуація в Україні із правовим забезпеченням охорони довкілля від забруднення, засмічення, псування, знищення тощо. Так, по-перше, за діяння пов'язані із посяганням як на довкілля в цілому так і на окремі його елементи, що не представляють високого ступеню та характеру суспільної небезпеки передбачена адміністративна відповідальність, що не тягне такого юридично-негативного наслідку як судимість. По-друге, чинним Кримінальним кодексом України передбачена відповідальність за суспільно небезпечні посягання, як на довкілля в цілому так і на окремі його елементи, зокрема, забруднення або псування земель; забруднення атмосферного повітря; порушення правил охорони вод; забруднення моря; знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу; незаконне полювання; незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом; умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду тощо) [4]. Саме такий підхід дозволяє більш продуктивно забезпечувати охорону навколишнього природного середовища правовими засобами. Диференціація кримінальної відповідальності за забруднення, засмічення, псування, знищення природних об'єктів залежно від їх виду дозволяє більш точно «вирахувати» межі покарання. Хоча не можна говорити про те, що один природний об'єкт важливіший за інший. Всі вони у рівній мірі забезпечують існування людини на Землі.

При всьому вище означеному проблеми збереження довкілля як були так і залишаються актуальними. Більше того, вони збільшуються та поширюються на інші території планети, тому що навколишнє природне середовище існує завдяки об'єктивним законам природи які можна але складно «зламати», відповідно, забруднення, засмічення, псування, знищення навколишнього природного середовища – проблема транскордонна. Забезпечення належної правової охорони навколишнього природного середовища лише в одній державі не зможе зупинити невідворотні процеси її руйнації на планетарному рівні. З огляду на це існує потреба у глобалізації – об'єднанні спільних зусиль у виробленні підстав правової

охорони довкілля в цілому та його окремих елементів. Як відомо одними з основних функцій кримінального права є попереджувальна та охоронювальна. У всі часи, у всіх народів, у всі періоди суспільного розвитку саме страх покарання був основним стримуючим фактором проти злочинних посягань. При цьому, залежно від певних об'єктивних національних, ментальних, етичних, освітніх, історичних та інших чинників визначається рівень сприймання попередження та караності за небезпечну поведінку. Тому існування і подальше застосування норм кримінального права щодо відповідальності за забруднення, засмічення, псування, знищення довкілля є обов'язковою умовою його збереження і навіть відтворення.

Неможна оминати увагою питання охорони навколишнього природного середовища в умовах нічим не спровокованої, безпідставної, підлої, нікчемної, ганебної, людиноненависницької, геноцидної, антицивілізаційної, імперської, агресивної війни з боку так званої російської федерації – євразійського територіального утворення. На існуючі проблеми у цій сфері так би мовити накладаються особливі умови існування та розвитку довкілля – активні бойові дії та їх наслідки. Такими наслідками є воєннотехногенне забруднення довкілля, що було пов'язано саме з активними бойовими діями на території України. Його умовно можна розділити на такі види: а) механічне; б) фізичне; в) мінне; г) хімічне; д) біологічне.

Охорона навколишнього природного середовища й забезпечення глобальної екологічної безпеки має бути навіть в особливих умовах – ведення активних бойових дій. Норми міжнародного права, що імплементовані у національне законодавство встановлюють обов'язок командуючого під час під час оцінки обстановки визначати ймовірні екологічні наслідки власних дій та дій супротивника [5]. Але на практиці такого вивчення не відбувається. Сучасні тактики ведення бойових дій надто стрімкі та відбуваються із застосуванням великої кількості ракетно-артилерійської зброї, що унеможлиблює чітке планування нанесення ударів. Супротивник у вигляді російської армії взагалі на території України не дотримується ніяких норм, а ні права, а ні моралі, що також негативно впливає на загальний стан довкілля в Україні. Так, станом на 31.03.2023 року, протиправними діями російською армією було нанесено значної шкоди флорі й фауні України, а також створено небезпечних ситуацій, що у подальшому потягнуть за собою більш негативні наслідки для всієї системи навколишнього природного середовища і, відповідно, для людей. Наприклад, знищення особливої екологічних системи

найбільшого степового заповідника в Європі «Асканія-Нова», а також острова Джарилгач; знищення та зміна екологічних систем на територіях затоплених після підриву Каховської ГЕС тощо. Також ядерну та радіаційну загрозу спричиняє несанкціоноване перебування на Запорізькій АЕС російських окупантів, а інші атомні станції на території України постійно перебувають під загрозою пошкодження та руйнування.

Суттєвою проблемою захисту довкілля від негативного впливу військових дій засобами юридичного впливу є те, що усі міжнародні норми характеризуються своєю декларативністю та навіть декоративністю. Вони реально не працюють так як найчастіше відсутня політична воля вищих посадових осіб окремих держав, що обумовлюється національними інтересами. Наприклад, після агресії проти Грузії з боку росії у 2008 році ні один її громадянин не був притягнутий до кримінальної відповідальності за злочини проти громадян Грузії, за злочини проти держави Грузії, за злочини проти миру та міжнародного правопорядку. Тому став можливим напад тієї ж росії на Україну під надуманим приводом. І якщо в цьому разі також всі злочини росії залишаються без юридичної відповіді, то будуть інші агресії з її боку.

Хочеться з позитивного боку відзначити, що в Україні вже розроблений механізм фіксації збитків завданих росією у процесі здійснення агресивної війни у тому числі шкоду довкіл्लю України. Так, Кабінет Міністрів України у своїй постанові за № 326 від 20 березня 2022 року, встановив та затвердив процедуру визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії російської федерації, починаючи з 19 лютого 2014 року [6]. У розвиток даного нормативного акту було видано відповідні накази галузевих міністерств, а саме: наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України за № 167 від 04 квітня 2022 року [7] та наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України за № 295 від 18 травня 2022 року [8]. Але це лише засоби фіксації суспільно небезпечних наслідків збройної агресії російської федерації. Потрібно ще встановлювати та документувати дії конкретних суб'єктів таких діянь з метою їх притягнення до кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення відповідного виду. Цю проблему треба вирішувати спеціальним компетентним службам України. При всьому цьому маємо зазначити, що означені нормативні акти лише констатують факт погіршення стану навколишнього природного середовища. А саме довкілля так і залишається забрудненим, засміченим, зіпсованим, знищеним забрудненим, засміченим, зіпсованим, знищеним.

Наприкінці маємо зробити наступні висновки. По-перше, сучасний стан довкілля є критичним, а у деяких випадках навіть непоправним. По-друге, смертність від забрудненого, засміченого, зіпсованого довкілля у рази більша аніж від насильницьких злочинів. Відповідно, виникає питання про рівень суспільної небезпеки кримінальних правопорушень проти довкілля. По-третє, вирішити проблеми збереження навколишнього природного середовища лише правовими засобами неможливо. По-четверте, проблеми пов'язані з забрудненням, засміченням, псуванням, знищенням навколишнього природного середовища є транснаціональними, тому неможливо їх вирішення лише на національному рівні. По-п'яте, суттєвий негативний вплив на навколишнє природне середовище України має війна, яку розпочала росія проти України. По-шосте, найголовнішою практичною проблемою у питанні кримінальної відповідальності за посягання на довкілля України у цьому конкретному випадку є встановлення суб'єкта кримінального правопорушення. По-сьоме, від вирішення проблеми знищення людиною навколишнього природного середовища, середовища свого існування залежить подальші перспективи її життя та розвитку на Землі незалежно від підстав та умов кримінальної відповідальності за будь-які посягання на людину її права та свободи, власність, інші суспільні відносини, блага та цінності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Забруднене довкілля вбило більше людей ніж COVID-19, – ООН. URL: <https://ecopolitic.com.ua/ua/news/zabrudnene-dovkilliya-vbilo-bilshe-ljudej-nizh-covid-19-oon/>.
2. ООН проголосила доступ до чистого та здорового довкілля універсальним правом людини. URL: <https://responsiblefuture.com.ua/oon-progolosila-dostup-dochistogo-ta-zdorovogo-dovkilliya-universalnim-pravom-lyudini/>.
3. Рада ООН визнала право людини на чисте довкілля. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/10/09/novyna/svit/rada-oon-vyznala-pravo-lyudyny-chyste-dovkilliya>.
4. Кримінальний кодекс України : Закон від 05.04.2001 № 2341-III. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 03.08.2023).
5. Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України : Наказ від 23.03.2017 № 164. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text> (дата звернення: 03.08.2023).

6. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації : Постанова Кабінету Міністрів України; Порядок від 20.03.2022 №326. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 03.08.2023).

7. Про затвердження Методики визначення розміру шкоди завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану : Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 04.04.2022 р. № 167. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0406-22#Text> (дата звернення: 03.08.2023).

8. Про затвердження Методики визначення шкоди та збитків завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії Російської Федерації: Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 18 травня 2022 р. № 295. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0586-22#Text> (дата звернення: 03.08.2023).

Мовчан Р. О.

*професор, доктор юридичних наук,
професор кафедри конституційного,
міжнародного і кримінального права
Донецького національного університету
імені Василя Стуса*

РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ РОСЛИННОГО СВІТУ ЗА ПРОЄКТОМ НОВОГО КК: ПОТЕНЦІЙНІ ПЕРЕВАГИ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ□

22 травня 2023 р. на сайті Робочої групи з питань розвитку кримінального права була опублікована остання (на момент підготовки цього дослідження) версія розроблюваного нею проєкту нового Кримінального кодексу України (далі – проєкт КК). І вже після першого ознайомлення зі змістом цього документу кидається у вічі те, що, порівняно з його попередником (чинним Кримінальним кодексом України – далі КК), питання регламентації відповідальності за кримінальні правопорушення проти порядку використання природних ресурсів, зокрема і знищення